

La llengua materna dels nens bilingües: per què és important per a l'educació?

Febrer de 2001. Sprogforum, 7(19), 15-20.

<http://www.iteachilearn.com/cummins/mother.htm>

Jim Cummins

Universitat de Toronto

La llengua materna dels nens bilingües: per què és important per a l'educació?

Jim Cummins

Universitat de Toronto

Actualment, el terme globalització no sol allunyar-se massa de les primeres pàgines dels diaris. Evoca sentiments positius o negatius molt forts, segons sigui lloat pel món dels negocis pel fet d'obrir mercats mundials a un comerç més extens, o bé condemnat per aquells qui associen el terme amb l'abisme cada cop més gran existent entre les nacions i les persones riques i pobres.

Un aspecte de la globalització amb importants implicacions per als educadors és el creixent moviment de persones d'un país a un altre. La mobilitat de població ve donada per molts factors: el desig de millors condicions econòmiques, la necessitat de mà d'obra en molts països que experimenten un índex de natalitat baix, l'afluència constant de refugiats a conseqüència de conflictes entre grups, d'opressió d'un grup per part d'un altre, o bé de desastres ecològics. La integració econòmica dins la UE també promou la lliure circulació de treballadors i les seves famílies a través dels països membres de la Unió Europea. El fet que actualment viatjar d'un país a l'altre és (la majoria de vegades) quelcom ràpid i eficient facilita, sens dubte, la mobilitat de la població.

Una conseqüència de la mobilitat de la població és la diversitat lingüística, cultural, «racial» i religiosa a les escoles. Per posar un exemple, a la ciutat de Toronto, al Canadà, el 58% dels alumnes de preescolar provenen de llars on l'anglès estàndard no és l'idioma usual de comunicació. Les escoles d'Europa i d'Amèrica del Nord han experimentat aquesta diversitat durant molts anys, però continua essent un tema polèmic, i les polítiques i pràctiques en educació varien molt entre els diferents països, i fins i tot dins d'un mateix país. Els grups neofeixistes existents en molts països promouen obertament polítiques racistes en relació amb les comunitats immigrants i de cultures diferents. Altres partits i fraccions polítiques adopten una orientació un xic més progressista i cerquen maneres de «resoldre el problema» de les comunitats diferents i la seva integració en les escoles i la societat. Tanmateix, encara defineixen la presència de comunitats diferents com un «problema» i hi veuen poques conseqüències positives per a la societat d'acollida. Els preocupa que la diversitat lingüística, cultural, «racial» i religiosa amenaci la identitat de la societat d'acollida, de manera que promouen polítiques educatives que facin desaparèixer el «problema».

Mentre els grups neofeixistes defensen l'expulsió dels immigrants o, com a mínim, la seva exclusió de la societat dominant (per exemple, en escoles i zones residencials molt segregades), hi ha grups més lliberals que defensen l'assimilació en la societat dominant. Tanmateix, «assimilació» s'assembla en moltes maneres a «exclusió», en la mesura que ambdues orientacions han estat dissenyades per fer desaparèixer el «problema». Sota aquestes dues polítiques, els grups culturals diversos ja no seran visibles ni audibles. Les polítiques d'assimilació en l'àmbit educatiu empenyen els estudiants a no fer servir les seves llengües maternes. Si els estudiants conserven la seva cultura i la seva llengua, són considerats menys capaços d'identificar-se amb la cultura dominant i aprendre la llengua dominant de la societat.

Malgrat que els estudiants no poden ser castigats físicament per parlar la seva llengua materna a l'escola (tal com es feia abans a molts països), se'ls comunica molt clarament el missatge que, si volen ser acceptats pel professor i la societat, han de renunciar a qualsevol tipus de lleialtat envers la seva llengua i la seva cultura.

Aquesta orientació de «solucionar el problema» pel que fa a la diversitat en l'educació segueix predominant a la majoria de països europeus i nord-americans. Desgraciadament, pot tenir unes conseqüències terribles per als nens i les seves famílies. Viola el dret de l'infant a una educació adequada i afebleix la comunicació entre els nens i els seus pares. Qualsevol educador sincer estarà d'acord que les escoles s'haurien de bastir en l'experiència i el coneixement que els nens porten a la classe, i l'aprenentatge també hauria de promoure les habilitats i els talents dels nens. Tant si ho fem intencionadament com de forma inadvertida, si destruïm la llengua dels nens i trenquem la seva relació amb els pares i els avis, estem contradient la veritable essència de l'educació.

La destrucció de la llengua i la cultura a les escoles també és molt contraproductiu per a la pròpia societat d'acollida. Dins l'era de la globalització, una societat que tingui accés a fonts multilingües i multiculturals té l'avantatge de desenvolupar un important paper social i econòmic en l'escenari mundial. En una època en què el contacte transcultural es troba en un punt culminant de la història de la humanitat, les identitats de totes les societats es troben en evolució. Les identitats de les societats i els grups ètnics mai no han estat estàtiques, i és una il·lusió ben simplista creure que poden tornar-se fixes i estàtiques, com si fossin peces de museu monòcromes i monoculturals per a la posteritat, amb el ritme del canvi global tan ràpid com és avui en dia.

El repte per als educadors i els qui elaboren les polítiques educatives és determinar l'evolució de la identitat nacional de manera que els drets de tots els ciutadans (fins i tot els nens escolaritzats) siguin respectats, i que es maximitzin els recursos culturals, lingüístics i econòmics. Malbaratar els recursos lingüístics de la nació descoratjant els nens a desenvolupar les seves llengües maternes és, pura i simplement, poc intel·ligent des del punt de vista de l'interès personal nacional, a més de representar una violació dels drets de l'infant (vegeu Skutnabb-Kangas, 2000, per a una visió exhaustiva de les polítiques i pràctiques internacionals relacionades amb els drets humans lingüístics).

De quina manera poden proporcionar les escoles una educació apropiada per als nens culturalment i lingüísticament diferents? Un primer pas és conèixer el que diuen les investigacions sobre el paper de la llengua, concretament, sobre les llengües maternes dels infants, en el seu desenvolupament educatiu.

Allò que sabem sobre el desenvolupament de la llengua materna

Les investigacions són molt clares pel que fa a la importància de la llengua materna dels nens bilingües per al seu desenvolupament personal i educatiu general. Podeu trobar més detalls sobre els resultats de les investigacions, indicats a continuació, a Baker (2000), Cummins (2000) i Skutnabb-Kangas (2000).

El bilingüisme té efectes positius en el desenvolupament lingüístic i educatiu dels nens. Si els nens continuen desenvolupant les seves habilitats en dos o més llengües al llarg dels seus anys d'escola primària, assoleixen més profunditat en la comprensió de la llengua i sobre com emprar-la correctament. Tenen més pràctica en processar la llengua, especialment quan s'alfabetitzen en tots dos idiomes, i poden comparar i contrastar les maneres amb què ambdues llengües organitzen la realitat. Més de 150 estudis de recerca duts a terme durant els 35 anys anteriors recolzen allò que Goethe, el filòsof alemany, va dir una vegada: «La persona que només coneix una llengua, no la coneix realment». Les investigacions indiquen que els nens bilingües també poden desenvolupar més flexibilitat en el seu pensament, de resultes de processar informació a través de dues llengües diferents.

El nivell de desenvolupament de la llengua materna dels nens és un vaticini clau sobre el desenvolupament de la seva segona llengua. Els nens que arriben a escola amb una base sòlida de la seva llengua materna desenvolupen habilitats d'alfabetització més sòlides en la llengua d'escolarització. Si els pares o les persones que en tenen cura (per exemple, els avis) poden dedicar temps als seus nens i explicar-los històries, o bé parlar amb ells, de forma que desenvolupin en la seva llengua materna vocabulari i conceptes, els nens arriben a l'escola ben preparats per aprendre la llengua d'escolarització i assolir l'èxit dins l'àmbit educatiu. El coneixement i les capacitats del nen es transfereixen a través de les llengües, des de la llengua materna que han après a casa fins a la llengua de l'escola. Des del punt de vista del desenvolupament de conceptes i capacitats de pensament dels nens, ambdues llengües són interdependents. Les transferències a través de les llengües poden tenir dues direccions: quan la llengua materna es promou a l'escola (per exemple, en un programa d'educació bilingüe), els conceptes, la llengua i les capacitats d'alfabetització que estan aprenent els nens en l'idioma majoritari es poden transferir a la llengua de casa. En resum, ambdues llengües es nodreixen l'una de l'altra quan l'entorn educatiu permet que els nens accedeixin a totes dues llengües.

El foment de la llengua materna a l'escola no només ajuda a desenvolupar la llengua materna, sinó també a millorar les habilitats dels nens en la llengua majoritària de l'escola. Aquest descobriment no és pas sorprenent, tenint en compte els resultats anteriors, segons els quals (a) el bilingüisme confereix avantatges lingüístics als nens, i (b) les habilitats en ambdues llengües estan relacionades de forma significativa, o bé són interdependents. Els nens bilingües tenen un millor rendiment a l'escola quan l'escola els ensenya de forma efectiva la llengua materna i, si cal, desenvolupa l'alfabetització en aquesta llengua. Per contra, si s'anima els nens perquè rebutgin la seva llengua materna i, com a conseqüència, el seu desenvolupament s'estanca, això socava la seva base personal i conceptual per a l'aprenentatge.

Dedicar temps de formació en una llengua minoritària a escola no perjudica el desenvolupament acadèmic de l'infant en la llengua majoritària d'escolarització. Alguns educadors i pares es malfien de l'educació bilingüe o dels programes d'ensenyament de la llengua materna, perquè tenen por que aquests programes els prenguin temps de la llengua majoritària d'escolarització. Per exemple, en un programa bilingüe, on el 50% del temps es dedica a ensenyar en la llengua materna del nen i l'altre 50% en la llengua majoritària de l'escola, l'aprenentatge de la llengua majoritària de l'escola es veurà perjudicada, oi? Un dels descobriments més assentats dins de la recerca educativa duta a terme en molts països de tot el món és que els programes bilingües ben implantats poden promoure l'alfabetització i el coneixement de continguts en una llengua minoritària sense produir cap efecte negatiu en el desenvolupament de la llengua majoritària del nen. A Europa, el programa Foyer de Bèlgica, que desenvolupa les habilitats de parla i escriptura dels nens en tres llengües (la seva llengua materna, el neerlandès i el francès) a escoles primàries, il·lustra ben clarament els beneficis de l'educació bilingüe i trilingüe (vegeu Cummins, 2000, pàgs. 218-219).

Podem entendre com passa això a partir dels resultats de les recerques que hem enumerat anteriorment. Quan els nens aprenen en una llengua minoritària (per exemple, la llengua que parlen a casa), no només estan aprenent aquesta llengua en un sentit estricte del terme. Estan aprenent conceptes i capacitats intel·lectuals que són igual de rellevants pel que fa a la seva habilitat per funcionar en la llengua majoritària. Els alumnes que saben dir l'hora en la seva llengua materna comprenen el concepte de dir l'hora. Per dir l'hora en la segona llengua (per exemple, la llengua

majoritària), no han de tornar a aprendre el concepte de dir l'hora, tan sols han d'adquirir noves etiquetes o «estructures superficials» per a una capacitat intel·lectual que ja han après. De forma similar, en estadis més avançats, hi ha una transferència entre les llengües pel que fa a capacitats acadèmiques i d'escriptura, com per exemple, saber com distingir la idea principal dels detalls secundaris d'un passatge escrit o una història, identificar causa i efecte, distingir un fet d'una opinió, i planificar la seqüència d'esdeveniments en una història o una narració històrica.

Les llengües maternes dels infants són fràgils i es perden fàcilment en els primers anys d'escola. A molta gent li meravella la rapidesa amb què els nens bilingües semblen adquirir capacitats de conversa en la llengua majoritària durant els primers anys d'escola (tot i que triguen molt més temps en assolir el nivell dels parlants nadius pel que fa a capacitats lingüístiques acadèmiques). Tanmateix, sovint els educadors no són tan conscients de la rapidesa amb què els nens poden perdre la seva habilitat de fer servir la seva llengua materna, fins i tot dins del context familiar. L'abast i la rapidesa de la pèrdua de la llengua variarà segons quina sigui la concentració de famílies d'un grup lingüístic particular dins l'escola i el veïnat. Si l'ús de la llengua materna es troba estès a la comunitat exterior a l'escola, llavors la pèrdua de la llengua entre els nens petits serà menor. Però quan les comunitats lingüístiques no es troben concentrades o reunides en «guetos», a barriades concretes, els nens poden perdre la seva habilitat per comunicar-se en la seva llengua materna en 2 o 3 anys un cop iniciada l'escola. Poden retenir capacitats receptives (de comprensió) de la llengua, però empraran la llengua majoritària per parlar amb els seus companys i els seus germans i per respondre els seus pares. Quan els nens passin a ser adolescents, la bretxa lingüística entre els pares i els nens s'haurà convertit en un abisme emocional. Sovint els alumnes es troben alienats de les seves cultures, tant de casa com de l'escola, amb uns resultats que hom pot predir fàcilment.

Per tal de reduir l'abast de la pèrdua de la llengua, els pares haurien d'establir una forta política lingüística a casa i proporcionar oportunitats abundoses als seus fills per tal que amplïïn les funcions per a les quals fan servir la llengua materna (per exemple, llegir i escriure) i els contextos on la poden emprar (per exemple, guarderies o grups de jocs a la comunitat de la llengua materna, visites al país d'origen, etc.).

Els mestres també poden ajudar els nens a conservar i desenvolupar les seves llengües maternes comunicant-los missatges d'afirmació ben clars sobre el valor de conèixer altres llengües i sobre el fet que el bilingüisme és un èxit lingüístic i intel·lectual important. Per exemple, poden iniciar projectes a classe dirigits a (a) desenvolupar la consciència lingüística dels nens (per exemple, coneixent i celebrant el multilingüisme dels estudiants a classe) i (b) compartint les llengües de la classe (per exemple, cada dia un nen porta una paraula significativa de la llengua de casa a classe i tota la classe, fins i tot el mestre, aprèn i parla sobre aquella paraula).

Rebutjar la llengua d'un infant és rebutjar l'infant. Si el missatge, implícit o explícit, que es comunica al nen a escola és «Deixa la teva llengua i la teva cultura a la porta de l'escola», els nens també deixen una part central d'allò que són, de la seva identitat, a la porta de l'escola. Si senten aquest rebuig, hi ha moltes menys possibilitats que participin de forma activa i confiada en l'aprenentatge a classe. No n'hi ha prou amb què els professors acceptin de forma passiva la diversitat lingüística i cultural dels nens a escola. Han de ser proactius i prendre la iniciativa per afirmar la identitat lingüística dels nens: penjar pòsters en les diferents llengües de la comunitat a tota l'escola, animar els nens a escriure en les seves llengües maternes, a més de fer-ho en la llengua majoritària de l'escola (per exemple, escriure i publicar llibres bilingües escrits pels alumnes) i, en general, crear un clima d'aprenentatge on l'experiència lingüística i cultural de tots els nens s'accepti i es validi activament.

Formar una identitat dinàmica per al futur

Si els educadors d'una escola desenvolupen polítiques lingüístiques i organitzen el seu pla d'estudis de manera que el capital lingüístic i cultural dels nens i les comunitats s'estableixi de forma sòlida en totes les interaccions de l'escola, llavors l'escola està rebutjant les actituds negatives i la ignorància sobre la diversitat que existeix en la societat majoritària. En desafiar les relacions de poder coercitives, l'escola està mostrant als nens bilingües una imatge positiva i refermadora del que són i el que poden esdevenir dins d'aquesta societat. Els nens multilingües poden contribuir enormement a les seves societats i a la comunitat global internacional, només cal que els educadors posin en pràctica allò que creiem que és cert per a tots els nens:

- L'experiència cultural i lingüística dels nens a casa és la base del seu aprenentatge futur i hem de construir-lo sobre aquesta base en lloc de soscavar-lo.
- Cada nen té dret a què el seu talent sigui reconegut i fomentat dins de l'escola.

En resum, el capital cultural, lingüístic i intel·lectual de les nostres societats augmentarà considerablement si deixem de veure els nens de cultures i llengües diferents com «un problema que cal resoldre» i, en lloc d'això, obrim els ulls als recursos lingüístics, culturals i intel·lectuals que porten de casa seva a les nostres escoles i societats.

Febrer de 2001. Sprogforum, 7(19), 15-20.

<http://www.iteachilearn.com/cummins/mother.htm>

Referències

Baker, C. (2000). *A parents' and teachers' guide to bilingualism* (Guia del bilingüisme per a pares i professors). 2nd Edition. Clevedon, England: Multilingual Matters.

Cummins, J. (2000). *Language, power, and pedagogy. Bilingual children in the crossfire* (Llengua, poder i pedagogia. Nens bilingües entre dos focs). Clevedon, England: Multilingual Matters.

Skutnabb-Kangas, T. (2000). *Linguistic genocide in education-or worldwide diversity and human rights?* (Genocidi lingüístic a l'educació, o diversitat mundial i drets humans?). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.